

TARJIMADA EKVIVALENTLIK MASALASI VA UNING AMALIY AHAMIYATI**Suvanova Rushana Baxtiyorovna***Alisher Navoiy nomidagi Toshkent Davlat Ózbek tili va adabiyoti universiteti, Tarjima nazariyasi va amaliyoti ingliz guruhi 4-kurs**@rushanasuvanova@gmail.com**+998-90-614-20-04*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada tarjimada ekvivalentlik masalasi va uning nazariy hamda amaliy ahamiyati ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqotda ekvivalentlik tushunchasining mohiyati, formal va dinamik ekvivalentlik talqinlari, shuningdek, leksik, grammatik, semantik va stilistik ekvivalentlik turlari keng yoritiladi. Turli tillar o‘rtasidagi madaniy tafovutlarning tarjima jarayoniga ta’siri aniq misollar orqali asoslab beriladi. Shuningdek, badiiy, ilmiy-texnik, huquqiy va diplomatik tarjimalarda ekvivalentlikni ta’minlashning muhim jihatlari ko‘rsatib o‘tiladi. Maqolada tarjimon mahorati va ekvivalentlikni saqlashda qo‘llaniladigan strategiyalar tarjima sifatini belgilovchi asosiy omil sifatida talqin etiladi.*

Kalit so‘zlar: *tarjima, ekvivalentlik, formal ekvivalentlik, dinamik ekvivalentlik, semantik moslik, stilistik moslik, madaniy tafovut.*

Kirish

Tarjima turli tillarda so‘zlashuvchi xalqlar o‘rtasida ilmiy, madaniy va ijtimoiy aloqalarni ta’minlovchi muhim vosita hisoblanadi. Tarjima jarayonida manba matn mazmunini, uslubiy xususiyatlarini va kommunikativ ta’sirini tarjima tilida to‘g‘ri va aniq ifodalash asosiy vazifa sanaladi. Ushbu jarayonda ekvivalentlik tushunchasi tarjima sifatini belgilovchi asosiy mezonlardan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Tarjimada ekvivalentlik faqat so‘zlarning mos kelishi bilan cheklanmay, balki semantik, grammatik va stilistik jihatlarni ham qamrab oladi. Turli tillar va madaniyatlar o‘rtasidagi farqlar ekvivalentlikni ta’minlashni murakkablashtiradi hamda tarjimondan chuqur tahlil va puxta yondashuvni talab etadi. Shu bois mazkur maqolada tarjimada ekvivalentlik masalasi nazariy va amaliy jihatdan yoritilib, uning tarjima jarayonidagi o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Tarjima insoniyat tarixida xalqlar o‘rtasida aloqa o‘rnatish, ilm-fan va madaniyat almashinuvini ta’minlashda muhim vosita bo‘lib kelgan. Turli tillarda yaratilgan ilmiy,

adabiy va huquqiy matnlarning boshqa tillarga tarjima qilinishi orqali jamiyatlar o‘zaro bilim va tajriba almashadi. Har qanday tarjimaning asosiy vazifasi manba matn mazmunini, uning ma’no qatlamlarini, uslubiy ohangini va kommunikativ ta’sirini tarjima tilida imkon qadar to‘liq va aniq aks ettirishdan iborat. Ushbu jarayonda tarjima nazariyasining markaziy tushunchalaridan biri bo‘lgan ekvivalentlik masalasi alohida ahamiyat kasb etadi.

Ekvivalentlik tushunchasi asl matn bilan tarjima matni o‘rtasidagi ma’no, uslub va pragmatik jihatdan moslik darajasini ifodalaydi. Tarjimada ekvivalentlikni ta’minlash faqat so‘zlarning to‘g‘ridan-to‘g‘ri mos kelishi bilangina chegaralanmaydi. Aksincha, tarjimon matnning kontekstual, madaniy va kommunikativ xususiyatlarini ham chuqur tahlil qilishi lozim. Shu sababli so‘zma-so‘z tarjima har doim ham matn mazmunini to‘liq yetkazib bera olmaydi.

Tarjima nazariyasida ekvivalentlik masalasi E. Nayda, P. Nyumark, V. N. Komissarov kabi olimlar tomonidan keng o‘rganilgan. E. Nayda tomonidan ilgari surilgan formal va dinamik ekvivalentlik tushunchalari tarjima jarayonini tushunishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Formal ekvivalentlikda asosan so‘zma-so‘zlikka, grammatik shakl va leksik birliklarning saqlanishiga e’tibor qaratiladi. Masalan, ingliz tilidagi “Out of sight, out of mind” iborasining “Ko‘rishdan chiqqan, ongdan ham chiqadi” tarzida tarjima qilinishi formal ekvivalentlikni ifodalaydi. Biroq bunday tarjima o‘zbek tili me’yorlariga to‘liq mos kelmasligi sababli tabiiylikni yo‘qotadi. Shu bois ushbu iboraning “Ko‘rmagan ko‘ngildan ketar” tarzida berilishi dinamik ekvivalentlikning yorqin namunasidir.

Ekvivalentlik tarjimada turli darajalarda namoyon bo‘ladi. Leksik ekvivalentlik so‘zlar o‘rtasidagi ma’no mosligini ta’minlash bilan bog‘liq. Ayrim so‘zlar tillar o‘rtasida to‘liq ekvivalentga ega bo‘lsa, ba’zilarining ma’nosi kontekstga bog‘liq holda o‘zgaradi. Masalan, ingliz tilidagi “sun” — “quyosh”, “moon” — “oy” so‘zlari to‘g‘ridan-to‘g‘ri ekvivalent hisoblanadi. Ammo “home” so‘zi har doim ham “uy” deb tarjima qilinmaydi, chunki u “ona diyor”, “oila muhiti” kabi hissiy va madaniy ma’nolarni ham anglatadi. Bu holat tarjimada leksik ekvivalentlikni aniqlashda kontekst muhim ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi.

Grammatik ekvivalentlik tillar o‘rtasidagi grammatik tuzilmalarning mosligini ifodalaydi. Turli tillarda fe’l zamonlari, nisbatlar va so‘z tartibi bir-biridan farq qiladi. Masalan, ingliz tilidagi “The book was written by Mark Twain” jumlasini o‘zbek tilida “Kitob Mark Tven tomonidan yozilgan” tarzida ifodalanadi. Bu yerda grammatik shakl qisman o‘zgargan bo‘lsa-da, mazmun ekvivalentligi to‘liq saqlanib qolgan.

Stilistik ekvivalentlik matnning uslubiy ohangini, hissiy bo‘yoqdorligini va estetik ta’sirini tarjima tilida qayta yaratishni nazarda tutadi. Ayniqsa, badiiy tarjimada bu jihat muhim hisoblanadi. Shekspirning “To be or not to be, that is the question” jumlasining

o‘zbek tilida “Bo‘lish yoki bo‘lmaslik — mana masala” tarzida tarjima qilinishi stilistik ekvivalentlikni ta‘minlagan holda, dramatik ohangni saqlab qoladi.

Semantik ekvivalentlik esa matnning chuqur ma‘no qatlamlarini to‘liq yetkazishga xizmat qiladi. Frazologik birliklar va idiomalar ko‘pincha so‘zma-so‘z tarjima qilinmaydi. Masalan, ingliz tilidagi “He kicked the bucket” iborasini so‘zma-so‘z tarjima qilish mazmunsiz bo‘lib, uning asl ma‘nosi “U vafot etdi” tarzida beriladi. Bu holat semantik ekvivalentlikni to‘g‘ri aniqlash tarjimon mahoratini talab qilishini ko‘rsatadi.

Tarjima jarayonida madaniy tafovutlar ham muhim rol o‘ynaydi. Har bir til muayyan xalqning tarixiy tajribasi, an‘analari va mentalitetini aks ettiradi. Shu sababli ayrim milliy tushunchalar boshqa tillarda to‘liq ekvivalentga ega bo‘lmasligi mumkin. Bunday holatlarda tarjimon izohli tarjima, moslashtirish yoki kompensatsiya usullaridan foydalanadi. Ayniqsa, badiiy tarjimalarda madaniy ekvivalentlikni ta‘minlash tarjima sifatini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Ekvivalentlikka rioya qilish nafaqat badiiy tarjimalarda, balki ilmiy-texnik, huquqiy, tibbiy va diplomatik tarjimalarda ham muhim ahamiyatga ega. Ilmiy va texnik matnlarda terminologik aniqlik talab etiladi. Masalan, ingliz tilidagi “voltage” so‘zining “kuchlanish”, “pressure” so‘zining “bosim” tarzida qat‘iy ekvivalentga ega bo‘lishi tarjimaning aniqligini ta‘minlaydi. Huquqiy va diplomatik matnlarda esa mazmunning noto‘g‘ri tarjima qilinishi jiddiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, ekvivalentlik tarjima nazariyasi va amaliyotining asosiy tushunchalaridan biri bo‘lib, u tarjima matnining sifatini belgilaydi. Tarjimon ekvivalentlikning turli ko‘rinishlarini chuqur anglagan holda, til va madaniyat o‘rtasidagi muloqotni ta‘minlovchi vositachi sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur maqolada yoritilgan fikrlar tarjima sohasidagi ilmiy izlanishlar va amaliy faoliyat uchun muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nida, E. A. Toward a Science of Translating. Leiden: E. J. Brill, 1964.
2. Newmark, P. A Textbook of Translation. London: Prentice Hall, 1988.
3. Komissarov, V. N. Teoriya perevoda (lingvisticheskie aspekty). Moskva, 1990.
4. G‘afurov, A. Tarjima nazariyasi asoslari. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2018.
5. Rahmonullayeva, D. Til va madaniyat: tarjimada ekvivalentlik muammolari. Toshkent, 2020.